

Језик је друштвена категорија и представља основни инструмент споразумевања између чланова људског рода. Другим речима, примарни задатак једног језика (било говорног или писаног) је да обавља улогу средства људске комуникације. Међутим, ова категорија је у свим друштвима и на свим географским ширинама историјски условљена и представља изузетно компликовану и вишеслојевиту друштвену појаву. Поред тога што је језик главни медијум међуљудске комуникације, он исто тако представља и битан медијум етнонационалног груписања и распознавања. Дакле, људски језик има истовремено две функције: комуникативну и манифестативно-демаркациону. Ова друга функција се може поделити у две подфункције с обзиром на полито/социјално-националну улогу језика:

интегративну

(која уједињује људске групације по питању идентитета) и

дезинтеграционо-дистинктивну

(или раздвајајућу по истом питању). Ове две подфункције су нарочито битне у вишејезичним и вишенационалним друштвима какво је било нпр. југословенско.

Што се тиче етничких група са простора бивше Југославије, па и читавог региона Југоисточне Европе, језик је и у синхронијској и у дијахронијској перспективи, играо и још увек игра, једну од пресудних улога, ако не и кључну, по питању одређивања њиховог националног самоидентитета. То се може јасно уочити из простог примера говорника лингвистички јединственог језика који се до недавно називао српскохрватск и односно хрватско-српски

, а чији се припадници у етнонационалном смислу самоидентификују као Срби

, Хрвати

, Муслимани/Бошњаци

и Црногорци

. У јужнословенском случају је језик одиграо трочлану историјску улогу: 1) очувао је стари етнонационални идентитет; 2) створио је нови групни идентитет; и 3) омогућио је

једној групи да се у идентификационом смислу одвоји од друге.

Као и сви други језици у свету тако је и бивши српскохрватски (хрватскосрпски) језик задовољавао захтеве све три горе наведене функције. Ипак, његова примарна функција у оквиру Југославије је била комуникативна. За разлику од њега, језици настали на његовим филолошким рушевинама у последњих деценију и по (

хрватски
,
српски,
и
босански
)

пре свега обављају, са политолингвистичке тачке гледишта, манифестационо-демаркациону функцију што ће бити и случај са у блиској будућности новопрокламованим црногорским

језиком као четвртом изданку заједничког корена. До овакве појаве је дошло пре свега из разлога што код Словена уопште, а балканских посебно, језици све више и више у историјској перспективи добијају изразито диференцијалну улогу при утврђивању односа етнонација–језик. Овакве политолингвистичке тенденције су нарочито изражене у периодима стварања националних држава када формирање такве државе треба оправдати постојањем посебне нације као “правног” носиоца те државе а само постојање такве нације се најсигурније доказује (нарочито међународном фактору) егзистенцијом оделитог националног говорног или бар националног књижевног (стандардног) језика (у смислу лексике, граматике, ортографије, писма, итд.). За овај други, тј. језик у јавној употреби, као посебан национални стандардни језик се може прогласити и конкретна “издиференцирана варијанта” неког бившег званично заједничког језика што је управо и случај са данашњим наследницима српскохрватског

(
хрватскосрпског
)

језика

(у току Америчке револуције 1776. г.–1783. г. било је озбиљних предлога да се за званични језик у САД-у прогласи

амерички

као америчка варијанта енглеског језика.

Урду

језик у Пакистану је у ствари муслиманско-пакистанска варијанта

хинди

језика у Индији).

Данашњи хрватски, српски и босански језик (као и убрзо црногорски) су деценијама и у Југославији и у иностранству сматрани једним језиком, да би се од 1991. г. тај један језик разделио на три оделита и међународно призната језика. Што се тиче писма, треба истаћи да се у Србији још увек штампа велики број књига и часописа латиницом док је у Хрватској ћирилица потпуно потиснута из јавне употребе. Чак шта више, на територији Србије у већим насељеним местима благи примат у исписивању јавних натписа још увек има латиница. У случају Републике Српске у Босни и Херцеговини, ћирилица неоспорно држи примат.

Симптоматично је из политолингвистичког угла посматрања да је политичкој пропасти бивше Југославије претходила језичка дезинтеграција најговоренијег (српскохрватског односно хрватскосрпског) језика, а који је и симболички представљао културно јединство четири нације којима је он био матерњи језик. Да су говорници српскохрватског (хрватскосрпског) језика у прве две Југославије били само формално обједињени, али никада стварно и уједињени, говори и чињеница да су се школски и универзитетски уџбеници штампали засебно у неколико издавачких центара који су користили и засебну терминологију, а што је било последица политике необједињених наставних планова и програма.

У првој Југославији су овакви наставни планови и програми постојали бар на нивоу основношколског образовања. Тако је први општејугословенски наставни план и програм за основне школе донет од Министарства просвете у августу 1926. г. у којем је језик наставе означен као српско-хрватско-словеначки. Годину дана касније (6. октобра 1927. г.) је донет тзв. Јединствени наставни план и програм за све основне школе, али је језик извођења наставе овим планом означен као српскохрватски и словеначки језик чиме се унеколико одступало од уставне формуле званичног језика у држави (српско-хрватско-словеначки). Овај план и програм је важио до школске године 1934/1935. Толерантност у наизменичној и равноправној употреби оба писма и оба дијалекта при штампању уџбеника је изражена у сугестијама Главног просветног савета Краљевине СХС, као и у Правописном упутству за све основне, средње и стручне школе од 21. августа 1929. г., као најбољи пут за стварање “југословенске” свести код ученика. Ипак, на територији Бановине Хрватске (1939–1941. г.) ово Правописно упутство из 1929. г. се није примењивало, школска терминологија је измењена а коришћен је искључиво Боранићев

правопис. Такође се одустало од формирања специјалне заједничке комисије за усклађивање јединствене стручне и војне терминологије док су се увелико користиле хрватске речи у администрацији а србизми одстрањивали. У исто време је латиница скоро у потпуности потиснула ћирилицу из јавне употребе. У доба Шестојануарске диктатуре (1929–1934. г.) равноправност оба писма у јавној употреби је симболично исказивана и тиме да се латинични и ћирилични натписи на зградама среских и општинских уреда нису стављали један испод другог већ упоредо лево и десно од државног грба. Чак се ишло толико далеко у идеологији “интегралног југословенства” да се размишљало о стварању националне азбуке комбиновањем латинице и ћирилице у јединствени графијски систем знакова.

Неоспорно је да је српскохрватски (хрватскосрпски) језик (као термин и појам) у периоду након 1991. г. остао без политолингвистичке подршке на тлу бивше Југославије, али ипак ужива одређену подршку у иностранству где се на појединим славистичким катедрама (нпр. на Универзитету у Упсали у Шведској) изучава као такав или из разлога економичности или из разлога чврсте убеђености да се ту у суштини ради о лингвистички једном језику. Иначе, српскохрватски или хрватскосрпски, као књижевни језик четири признате словенске нације (српске, хрватске, црногорске и муслиманске) истицао се својом посебношћу међу свим Словенима из следећих разлога: 1) писао се са два писма (ћирилицом и латиницом); 2) имао је званично две (источну и западну, или београдски и загребачку), а незванично и практично четири (хрваћанску, србијанску, црногорску и босанскохерцеговачку) стандарднојезичку норму; 3) није имао заједничку граматику нити завршен речник за све своје норме (за тзв. београдску норму је имао потпун речник али за загребачку не јер су хрватски филолози и лингвисти након 1967. г. и “хрватског прољећа” одустали од заједничког рада са српским колегама на заједничком речнику).

Као класичан пример из доба распада бивше Југославије како су се етнојезички проблеми решавали на политолингвистичким основама је одлука политичког руководства Републике Српске из 1993. г., а која је инспирисана од стране неких водећих српских филолога, лингвиста и историчара, да прогласи екавицу уместо традиционалне ијекавице за стандарднокњижевни језик Срба у Босни и Херцеговини. На пример, један од најватренијих заговорника о увођењу екавице у Републику Српску је био те 1993. г. босанскохерцеговачки историчар проф. Милорад Екмечић, који се у вртлогу последњег рата нашао у Београду. Екмечић је тврдио да исход борбе политичког уједињења свих Срба првенствено зависи од њиховог уједињења у јединственом књижевном језику. Зато је, подржавајући предлог о екавици као књижевном изразу босанскохерцеговачких Срба, Екмечић тврдио да се Србима у Републици Српској веома жури да тај предлог и усвоје како би са себе одбацили обележје другог народа.

Из горе наведеног би се лако (али неосновано) дало закључити, прво да је Вук Ст. Караџић био не-Србин, вероватно Хрват и друго, да је Петар Петровић Његош такође био не-Србин, вероватно Црногорац или чак “црвени Хрват”. Екмечићева тврдња да један народ не може имати два или више књижевних језика, јер у том случају се не би могло говорити о “јединствености” народа у етничком смислу (према формули да језичка подељеност у оквиру једне људске групације указије на постојање различитих народа у оквиру исте), нема основа јер на пример имамо случај етничких Норвежана који користе два књижевна језика.

Основни проблем је у томе што се из ненаучних разлога сматра да се екавско-ијекавским изговорним двојством формирају два књижевна језика у Срба, међутим ту се ради о једном књижевном језику који има две фонолошке варијанте једне те исте лексике у значењском смислу. Ипак, на критику емотивне основе “ненаучних” разлога Вукове жеље да ијекавица постане једино наречје српског књижевног језика се позивао, бранећи чин увођења екавице у службени језик на територији Републике Српске, академик Павле Ивић тврдећи да су Вука управо емотивни разлози (јер му је матерњи изговор била ијекавица) нагнали да јој да предност над екавицом. Међутим, Вук се управо из научних разлога формално и залагао за равноправност ова два наречја јер је сматрао као прво, да то нису два одвојена језика (већ саставни делови дијасистема српског језика) и као друго, да наречје не чини народ већ језик који се може састојати из више говора. Сам Вук је тим поводом написао у Српском рјечнику из 1818. г. да му ни једно од три наречја српског језика (икавско, ијекавско и екавско) није емотивно драже од друга два али је из културолошко-лингвистичких разлога предност дао одабиру ијекавице: 1) јер је била најраспрострањенија међу Србима; 2) јер су њоме спеване српске народне јуначке песме; 3) јер је била најближа старословенском језику; и 4) јер је била семантички најпогоднија у смислу лакшег уочавања разлика лексема. На крају је Вук јасно ставио до знања да сви они који хоће да пишу и екавицом и икавицом поред ијекавице то могу под условом да ова три наречја не комбинују у некакво неприродно четврто које у народу у стварности и не постоји. Тиме се Вук залагао за идеју да један народ може да користи истовремено неколико (у овом случају три) књижевна наречја а да не изгуби статус припадности једном те истом народу.

Павле Ивић је Вукову наводно субјективно-емоционалну опредељеност за ијекавицу на уштрб екавице видео у Вуковој изјави 1814. г. поводом издавања прве збирке народних песама када је рекао да је ове

народне песме

бележио онако како их је чуо из уста своје мајке и да му због тога оне лепше звуче него да се певају на екавици. Ипак, овде је Вук применио најправилнији принцип у фолклористици а то је принцип аутентичности, тј. да се народне умотворине бележе онако како се чују. Вук је ове песме слушао, како од мајке, која је била ијекавка, тако и од народних песника ијекаваца па их је тако и бележио.

На крају, гореспоменута одлука политичког руководства РС из 1993. г. је била заснована не на научном већ на емотивном сагледавању проблема двојства српског стандарднојезичког израза. Наиме, пошло се од става да се српски народ треба културолошки ујединити на основама вредности које постоје код Срба у (ужој) Србији јер се веровало да су те вредности много “српскије” него у другим крајевима бивше Југославије где су Срби живели измешано са не-Србима. Такође, полазило се у овом случају и од тога да прави Срби не би требало да имају ишта заједничко са припадницима оних народа и нација против којих су ратовали након распада (и разбијања) СФРЈ, исто као и за време Другог светског рата. Коначно, полазило се и од погрешних културолошко-друштвених предубеђења екавских Београђана и Новосађана да је ијекавица провинцијски изговор заосталих сеоских средина. При овако у суштини емотивно-националном приступу чисто научни аспекти у решавању проблема су били готово потпуно занемарени зарад државног уједињења Срба са обе стране реке Дрине. Ипак, превладавањем логике „здравог разума“ ова одлука политичког руководства РС је коначно преиначена од стране Народне скупштина Републике Српске 11. новембра 1994. г. у виду уставног амандмана по коме се у Републици Српској као службени језик користи српски екавског и ијекавског изговора док се за службено писмо проглашава ћирилица.